

другом, Београд се у то доба развио у интелектуалном погледу. У неким научним областима досигнуо је ниво који је одговорио светском; у другим су развијене најбоље националне традиције. Прекид у раду, изазван дружим светским ратом, имао је размере велике катастрофе. Интелектуално, а посебно научно наслеђе, које је преостало из тога раздобља, још није ни проучено, а камоли у целини преузето.³⁷

Summary

Tijana Čolak-Antić

LITERARY AND ARTISTIC SALONS IN BELGRADE 1830 - 1940

The introduction of literary and artistic gatherings - salons - in Belgrade during the first half of the XIX century had been a consequence of the economic and cultural transformation resulting from the liberation of Turkish domination which had lasted nearly five centuries. Social life, which had been nearly nonexistent previously, started to develop, mostly according to models brought from Central European countries. However, these social gatherings were based mainly on similar, primarily intellectual interests. The author describes various kinds of social gatherings which were used not only as entertaining ones, discussing various literary trends, art, and music, but also as a possibility to treat many other topical political and economic problems and events affecting daily life too. The Serbian society, in its quest to become again a part of Europe, tried its utmost to catch up and to develop a new intellectual elite able not only to follow, but to participate actively in modern literary, artistic and scientific trends.

³⁷

Р. Самарџић, Наука у Београду (1918-1941), у: Историја Београда III, 335.

Радници у грађанском друштву Краљевине СХС/Југославије (1921-1931)

Апстракт: Аутор се у свом прилогу бави положајем радништва као слоја у настајању у првом десетлећу живота прве југословенске државе. Разматра проблем утврђивања његове бројности, животних услова, радничког законодавства, односа висине надница са онима у другим секторима привреде, државне интервенције у регулисању односа између радништва и капитала, бави се проблемима политичког опредељења радништва.

I СТРУКТУРА РАДНИШТВА

Одговор на питање о структури радништва мора да садржи покушај објективизације састава активног становништва Југославије у том периоду, као и његове политичке опредељености. Крајња идеологизација тог проблема условила је након II светског рата у науци прихватање темељне догме Комунистичке партије Југославије (КПЈ) о „историјској мисији” пролетеријата. Модерна радничка класа није постојала (изузев у Словенији, али без политичког утицаја) и била је укореењена у село (чак и у Словенији), тако да се о њој може говорити само дескриптивно. Код КПЈ је постојала митологизована представа о „чистим пролетерима” као производу модерног индустријског друштва. Објашњење је било идеолошко - такав пролетаријат гарантовао је „чисту” класну свест и исто такве класне захтеве. Пошто таквог пролетаријата у знатнијем обиму није било, оперисало се ставовима о авангарди у двострукој вези: партија као авангарда класе, а класа као авангарда целог друштва. Круг догматских поставки затварала је чињеница да су пролетери остајали ван своје авангарде, па су револуционарни позиви упућивани најсиромашнијим деловима „радних маса села и града” и они су били пролетаријат у политичком смислу.

- Радно активно становништво Југославије (1921-1931)

Према резултатима пописа становништва из 1931. године највише Југословена радило је у области пољопривреде, шумарства и рибарства - 5.098.888 становника, или 76,30% од укупног броја радно активних. У индустрији и занатству радило је 717.000 људи или 10,73% радно способних. У односу на 1921. годину, у пољопривреди је дошло до смањења за 4,07%, а у индустрији и занатству до повећања за 2,08% запослених. Релевантне податке даје однос активног и издржаваног становништва. Тако је у целој

земљи 1921. године радило 51,63% становништва (најмање у Македонији, највише у Хрватској и Славонији), а десет година касније, укупно је било 6,682.615 запослених лица, односно 57,96% од укупног становништва (смањење за 3,67%).¹

Шта можемо сазнати о укупном броју „чистих радника“, „правих пролетера“? У 1921. години, индустријских радника било је 175.582, а укупан број запослених у индустрији износио је 353.258 људи - 3,02% од свих запослених. Рачунајући и издржавана лица, било је, како је статистика забележила, радника, надничара и слугу - 572.675 лица, или 4,90% становништва. У наредном десетогодишњем периоду дошло је до бројчаног повећања радника у индустрији, али не и до битнијег процентуалног учешћа у радно активном становништву. Тако је 1931. године било 309.034 радника у индустрији, а укупно запослених у индустрији и занатима 496.265 радника, или - 3,56% радно активног становништва. Ако се рачунају и издржавана лица, било је 857.783 радника, надничара и слугу, или 6,16% од укупног становништва Југославије.²

Друго важно питање јесте укупан удео радника у националном дохотку земље. Базна година за таква израчунавања је 1923. јер су од тада вођене статистике о реалном националном дохотку и дохотку израженом у текућим ценама. Просечан годишњи прираштај реалног националног дохотка у Југославији износио је у периоду од 1923. до 1939. године 3,48% годишње, с тиме да је највећи био 1929. године, када је за 26,1% био већи од нивоа из 1923. године. Приметне су разлике у дохотку између пољопривреде и индустрије и рударства. Темпо пораста реалног дохотка пољопривреде био је 1,03% годишње, а у индустрији и рударству 6,91% (ниво дохотка 1929. године и био је за 39,1% изнад нивоа 1923). Најбрже се развијало рударство - његов доходак у 1929. години био је за 60% већи него 1923. године.

Просечан темпо опадања цена у том периоду био је 4,96% годишње, што је брже од темпа пораста реалног дохотка. Цене почињу константно да опадају од 1924. године, пре свега код пољопривредних производа - 4,52% годишње, а у индустрији за 3,79% годишње. Тако је због отварања тзв. маказа цена између пољопривредних и индустријских производа дошло до знатног опадања куповне моћи села, а до повећања стандарда радничке класе. Општи ниво цена 1929. године пао је за 27,1% од оног у 1923. години. Посматрано у текућим ценама, темпо опадања дохотка пољопривреде од 3,89% годишње знатно је утицао и на пад индустрије и рударства у текућим ценама у овом раздобљу растао је за 1,75% годишње.³

У периоду од 1923. до 1931. године реални национални доходак Југославије порастао је за 48% са падом током две године (1926-1927). Пад је условљен пољопривредом - код индустрије и рударства успон је трајао све до 1931. године. У структури националног дохотка, индустрија и рударство учествовали су 1923/1924. године са 16,8%, а пољопривреда са

¹ Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931. године, књига IV. Становништва по главном занимању, Београд, 1940, стр. VII, IX, XI

² Исто, стр. XII

³ Стеван Стајић, Национални доходак Југославије 1923-1939. у сталним и текућим ценама, Београд, 1959, стр. 7 - 11

46,9%. Услед тога што су цене пољопривредних производа опадале брже од цена индустријских и рударских, учешће индустрије у укупном националном дохотку је расло. У раздобљу од 1923. до 1931. године национални доходак по становнику био је у порасту и свој највиши ниво достигао је 1929. године, када је за 15,4% био изнад нивоа 1923. године. Реални доходак индустрије и рударства по становнику растао је брже (1,31% годишње) него реални доходак пољопривреде (0,51% годишње). Пад националног дохотка био је увек на штету пољопривредног становништва, просечно за 14 до 18% у односу на индустријско.⁴ Изражено у цифрама, учешће индустрије и рударства у националном дохотку у текућим ценама, износило је: 1923 - 9,765,000.000 динара (13,4%), 1929 - 9,593,000.000 (16%); учешће пољопривреде: 1923 - 34,414,000.000 (52,8%), 1929 - 29,714,000.000 динара (49,6%).

Ради комплетирања слике послужимо се и подацима из 1938. године. Тада је у градским и индустријским насељима било: 1,236.000 радника (са издржаваним лицима - 8% укупног становништва). Укупан број чистих пролетера (без издржавних лица) износио је 613.000 (нешто више од 4% становништва). Од тога, 160.000 је било радника-сељака (са поседом до 2 хектара).⁵

Те године, укупан друштвени приход Југославије износио је 68,239,000.000 динара. Од тога је пролетаријат (у најширем смислу, и сељаци са поседом до 2 ха) остваривао 12,381,000.000 динара (18% укупно). С друге стране, на њихове плате и пензије одлазило је 16,663,000.000 динара - 39% од издатака за плате и пензије у земљи. Ако покушамо да сагледамо „чист пролетаријат“ (уз сва ограничења) у градским и индустријским насељима, долазимо до сазнања да је он учествовао у националном дохотку земље са свега 4.112.000.000 динара (5,5% у укупном дохотку Југославије). То је било чак мање и од сељака са поседом до 2 ха - они су остваривали доходак од 6,309.000.000 - око 9% од укупног националног дохотка.⁶

Од 1926. године почео је процес трајног опадања цена пољопривредних производа који је трајао 10 година, због инфлације и наглог повећања новачне масе.⁷ Тако инфлација није погодила раднике. Средња величина издатака радника у Србији износила је 1924. године 292 динара (стан и храна), а већ 1926. године забележен је пад на 268,37 динара. Од 1925. године пад цена пољопривредних производа износио је просечно 30 до 50% (житарице и месо), а осталих производа и до 150%, а у неразвијеним пределима и преко 200%. Тако је 100 кг пшенице 1924. коштало 417 динара, а у јесен 1929. године само 190 динара.⁸ Све је то условило да је 1930. године просечна надница југословенског радника износила, отприлике, 45% наднице

⁴ Исто, стр. 17, 19, 22-23

⁵ Иво Вински, Класна подјела становништва и националног дохотка Југославије у 1938. години, Загреб, 1970, стр. 17.

⁶ Исто, стр. 47-29, 52.

⁷ Мијо Мирковић, Економска структура Југославије 1918-1941, Загреб, 1950, стр. 28.

⁸ Петар Милосављевић, Положај радничке класе у Србији, Београд, 1972, стр. 39, 41, 43.

енглеског радника, али је то било више него, на пример, у Шпанији и Италији.⁹

Социјална структура радништва била је полиморфна, о чему говори податак да је у најразвијенијем делу Југославије, у Савској бановини, 1931. године од пољопривреде живело 73,79% становништва, тј. 81,44% радно активних. У Загребу, као најјачем индустријском центру Краљевине, трећина привредно активних радила је у индустрији и трговини (радници, занатлије, чиновници, послодавци), а било је и 10% кућних помоћница (9.177) као и 9.572 слугу и надничара.¹⁰ Половина радника у загребачкој привреди била је неквалификована, а од тога највећи број у индустрији. Због тога је био запослен велики број страних стручњака - 1931. године у Загребу је живело 17.628 странаца, деветина укупног становништва.¹¹

Економски положај био је шаролик. Доста радника је, поред плате, добијао бесплатан стан, огрев и осветљење. У периоду до 1931. године, надница загребачких радника била је, на пример, виша од просечна наднице југословенских радника. Као једна од мера за одржање радничког стандарда у инфлаторном времену, примењиван је систем тзв. покретних надница - свако повећање цена основних животних потреба повлачило је сразмерно повећање надница. На ширем загребачком подручју су у периоду од 1922. до 1924. године највише зарађивали: типографи - од 45 до 140 динара дневно, приватни намештеници - од 50 до 150 динара, машинисти - од 60 до 112, зидари - од 64 до 100 динара дневно.¹² Занимљиво је да су од радника 1930. године највише зарађивали графичари - 2.668 динара месечно, а државни чиновници - 2.993 динара.¹³

Због различитих економских фактора, зараде су у првој послератној деценији биле нестабилне. У формирању животних трошкова и стандарда уопште, одлучујућу улогу имале су цене пољопривредних производа, што је због њиховог константног опадања повећало стандард „радничкој класи”. У социо-политичком смислу доминирао је малограђански слој радника, незаинтересованих за веће политичко ангажовање. Оно је добило на снази тек после 1931. године, са наласком економске кризе и повећаном пролетаризацијом радника. Радници прве генерације и радници снажно везани за село нису имали свест о потреби синдикалног, још мање политичког организовања.

⁹ М. Мирковић, Економска структура, стр. 47.

¹⁰ Мира Колар - Димитријевић, Обриси структуре радничке класе међуратног раздобља у свијетлу привредног развоја, Револуционарни раднички покрет у Загребу између два свијетска рата (Материјали са знаменитог скупа одржаног у Загребу 3. и 4. травања 1968. стр. 118). Према истраживањима Мире Колар, Загреб је постао најјачи привредни центар Југославије из више разлога: 1) очуваност загребачке индустрије од ратних разарања, 2) централизација целокупног финансијског капитала Краљевине у Загребу и задржавање јаким финансијских веза са Бечом, Прагом и Будимпештом, 3) продужавање важности аустроугарског законодавства у области економског и финансијског пословања, 4) јефтина електрична енергија, 5) јевтино и лако добијање сировина и полуфабриката са простора бивше Аустро-Угарске, 6) сигуран пласман робе на источном тржишту Краљевине (цитирао дело, стр. 120)

¹¹ Исто, стр. 124

¹² Мира Колар-Димитријевић, Радни слојеви Загреба 1918-1931, Загреб, 1973, стр. 275-277.

¹³ Исто, стр. 280.

II ДРЖАВА И РАДНИЦИ

Судар између рада и капитала у Краљевини СХС, мада ни у ком случају са интензитетом као у Западној Европи (због аграрног карактера земље) имао је и додатну димензију у националним супротностима, прво између власника капитала, онда и међу самим радницима. Државни органи спроводили су социјалне реформе због општег побољшања положаја запослених, али и смањивања послератних социјалних напетости и заштите државних интереса: „Да би држава бар донекле осигурала социјални мир и поредак, дужност јој је да непрекидно испитује жеље и захтеве појединих класа и да те жеље и захтеве доведе у склад са општим државним интересима.”¹⁴ Став је био да се социјална политика не може спроводити из министарства, нити се могу административне или полицијске власти употребити за спровођење реформи.

Државна интервенција у области рада и радних односа била је неопходна и да би се створиле претпоставке јединствене економије. У новој држави постојала је велика хетерогеност и на овом пољу. У Србији, Црној Гори и Македонији није постојало радничко осигурање. Због тога је међу првим законима прве југословенске владе, у децембру 1918. године, био закон о осигурању радника, како би се увело једнообразно осигурање (у случају болести или несреће на послу) у целој земљи. Упоредо са тим рађени су и пројекти за формирање радничких комора и повереништва, као и инспекција рада-организација за надзор спровођења законских мера за заштиту радника.¹⁵ Инспекције рада требало је да се старају о социјалној и животној заштити радника у свим предузећима, фабрикама, фабрикама и радњама (приватним и државним).¹⁶ Радничке коморе штитиле су економске, социјалне и културне интересе радника; давале су извештаје и предлоге влади о уређењу радних односа, радничке заштите, осигурања становања, берзе рада; суделовале су при склапању колективних уговора и у споровима између радника и послодаваца.¹⁷

Закон о заштити радника 1922.

Проблематику радничког осигурања и социјалне заштите најкомплетније је третирао „Закон о заштити радника”, усвојен у Народној скупштини 22. фебруара 1922. године, а објављен, када је и ступио на снагу, 14. јуна исте године.¹⁸ Обухватио је сва занатска, индустријска, трговачка, саобраћајна и рударска предузећа. Одредбе Закона биле су веома прогресивне; имао је све одлике модерног европског социјалног законо-

¹⁴ Архив Југославије, фонд: Министарство трговине и индустрије, 65-17-132. Образложење Витомира Кораћа, министра социјалне политике (30. септембар 1920).

¹⁵ Бранислав Глигоријевић, Парламент и политичке странке у Југославији 1919-1929, Београд, 1979, стр. 311-312.

¹⁶ АЈ, МТИ, 65-1106-1891.

¹⁷ Уредба о заштити радника, „Службене новине Краљевине СХС”, 14. јун 1922. године.

¹⁸ Закон о заштити радника, „Службене новине Краљевине СХС”, 18. јун 1922. године.

давства, пре свега широком кругу лица која су била обавезна на осигурање, по врстама права и гранама осигурања.¹⁹

Основни принципи закона били су: обавезност осигурања, осигурање против свих ризика губитка способности за рад; најшира обавеза осигурања - сва лица у радном односу по свим основама, као и лица која услед незавршеног школовања нису добијала плату; обавеза осигурања - сва лица у радном односу по свим основама, као и лица која услед незавршеног школовања нису добијала плату; обавеза осигурања није зависила од висине зараде; централизација свих врста осигурања преко Средишњег уреда за осигурање у Загребу; политичка независност уреда за осигурање. Права радника: у случају болести - право на бесплатну заштиту и хранарину; у случају трудноће и порођаја - бесплатна лекарска помоћ, новчана надокнада, помоћ за опрему и исхрану детета; у случају несреће на послу - здравствена заштита, хранарина, рента (ако је радна способност умањена за више од 10%); право на пензију; у случају смрти-погребнина, рента деци и трогодишња помоћ удовици. Закон је прописао и радно време - у индустрији и рударству 8 часова (недељом је забрањен сваки рад); у занатским радњама 9 часова (изузетно 10); жене уопште, а мушкарци млађи од 18 година, нису могли радити ноћу; деца млађа од 14 година нису могла бити запослена у индустрији и рударству; породиље нису радиле 2 месеца пре и 2 месеца после порођаја.²⁰ Законом о заштити радника усвојена су сва начела савременог социјалног осигурања. У случају болести хранарина је била 66% дневне зараде, што је био највећи проценат у Европи (у најразвијенијим земљама проценат је ишао до 60%). Хранарина је давана тачно 52 недеље (једино још предвиђено у Аустрији и Чехословачкој, европски просек био је од 26 до 39 недеља). Потпора за породиље износила је 3/5 наднице, што је, такође, било највише у Европи. Рента за случај несреће била је у износу пуне плате.²¹

Закон о заштити радника изазвао је велике отпоре послодаваца и власника капитала. Влада је чак оптуживана за непријатељски став према занатима, индустрији и трговини, јер закон наводно није одговарао привредним и социјалним условима у земљи. Током 1923. године одржавани су протестни зборови трговачких, занатских и индустријских организација на којима је тражена ревизија закона. Основни став свих захтева био је да „ултра-модерно социјално законодавство“ не одговара привредним потребама и степну развоја државе.²² Највише неспоразума било је око радног времена. Примедбе су говориле да се у неразвијеној земљи не може усвојити светски стандард осмочасовног радног времена.

Прве корекције у радном времену су, под притиском послодаваца, већ 15. децембра 1922. године извршене Правилником о радном времену у индустријским и рударским предузећима. Помоћно особље могло је бити запослено највише 8 часова дневно, а у занатским радњама до 10 часова.

¹⁹ Ратко Пешић, Настанак и развојак социјалног осигурања у Југославији, I, Београд, 1957, стр. 112.

²⁰ Као напомена 18.

²¹ Р. Пешић, Настанак и развојак, стр. 126.

²² Б. Глигоријевић, Парламент, стр. 315.

Рад се могао продужити када на то пристане 4/5 радника - највише до 1 час у рударским и 2 часа у индустријским предузећима и то само у току 3 месеца. Прописан је дневни одмор од 1 часа (ако се ради у затвореном) и 2 часа у летњој сезони, када се ради на отвореном, с тим да непрекидни рад није могао трајати дуже од 5 часова.

Посебно оштро протестовала су Обртничка удружења из Словеније и Хрватске, наглашавајући да је због развоја државе у занатским радњама неопходан радни дан од 10 сати. Под притисцима Министарства трговине и индустрије, Министарство социјалне политике одредило је радно време у занатским радњама од 10 часова, али са много изузетака када, због тежине посла, треба радити 8 или 9 часова. Дефинитивни компромис постигнут је Уредбом од 3. маја 1928. године.²³ Прописано је радно време од 9 часова, са изузетцима од 8 (минимум) и 10 (максимум). Сви тежи послови радили су се 8 сати - ковачке, браварске, казанџијске, кантарџијске, графичке радње; перпоннице рубља, штављење коже; 9 часова - прерада дрвета, коже, метала, пецаре, прерада меса. Помоћно особље на стручном школовању или професионалном усавршавању није смело бити прекорвременно запошљавано.

Закон о обавезном осигурању радника најтеже је спровођен у Србији и Црној Гори, због отпора послодаваца и недовољне сарадње државних органа са Окружним уредима за осигурања. Такође, требало је и објашњавати радницима предности осигурања. Министарство социјалне политике строго је водило рачуна да мајстори и трговци шаљу своје раднике у опште занатске и трговачке школе.²⁴ Инспекције рада захтевале су од послодаваца да обавезно закључују писмене уговоре са шегртима и да их пријављују за школе у којима се морају полагати помоћни испити. То је било у складу са жељом државних органа за модернизацијом трговачко-занатских радњи у европском духу.

Индустријске и трговачке коморе покушавале су константно да ограниче потпуно осигурање запослених, због великих доприноса.

Објашњење је било да се привреда налази у кризи, да је још у развојној линији, да се због извоза морају максимално смањити трошкови продукције како би се са ниским ценама конкурисало на светском тржишту, а повећањем трошкова осигурања дошло би до смањења запослених. Предлагано је рационалније пословање са постојећим средствима Средишњег уреда. На другој страни, и влада је често настојала да избегне своје обавезе око дотација. Многе државне институције, такође, нису редовно плаћале прописане износе за своје службенике и раднике.²⁵ Држава је била обавезна да уплаћује допринос без права одбитка од зарада. Разлика је често надокнађивана на рачун приватних послодаваца, што је неретко угрожавало институције осигурања.

Проблем помоћи незапосленима решен је стварањем јавних берзи рада.²⁶ Незапослени су имали право на 4 врсте помоћи: новчана дневна по-

²³ АЈ, МТИ, 65-1010-1900.

²⁴ АЈ, МТИ, 65 - 1615 - 656.

²⁵ АЈ, МТИ, 65 - 27 - 184 (4. април 1928).

²⁶ „Службене новине Краљевине СХС“, 10. август 1928. године.

моћ, путна помоћ, једнократна помоћ, помоћ у природи. Помоћ су примали они који су најмање 7 дана били без посла; одобравала се за најмање 6 недеља, а највише до 10 динара дневно. Једнократна помоћ дељена је 2 пута годишње. Јавне берзе рада нису наплаћивале услуге и биле су обавезне да раде непристасно - забрањено је било тражење података о партијској и синдикалној припадности.

III ПОЛИТИЧКО ОПРЕДЕЉЕЊЕ РАДНИКА

Бројчано мало, потекло из редова осиромашеног сељаштва, са неразвијеном традицијом и без искуства у „класној борби“, радништво Краљевине СХС/Југославије није било она снага која би могла, по замисли КПЈ, да изврши њену потпуну негацију. Осим тога, радници нису били политички јединствени, јер су припадали различитим социјалним структурама друштва и групама становништва. Разлике су ишле по групацијама главних занимања, професионалној структури, националном саставу, културолошким и антрополошким одликама, степену стандарда, регионалним карактеристикама, менталитету. Готово сви штрајкови имали су економски карактер и нису прелазили границу борбе за повећање надница и скраћење радног времена. Политички покрети радника готово да нису постојали.

Према подацима за I конгрес Независних синдиката, у Југославији је од 1921. до 1926. године било 1.069 штрајкова или других акција у којима се тражила већа надница. Акције су обухватиле 3.239 предузећа и око 177.000 радника. Успешно се завршило испуњењем захтева радника 138 штрајкова.²⁷ У Војводини је, закључно са 1927. годином, одржан 81 штрајк, са 8.682 учесника. Од тога, било је 8 политичких штрајкова. Са успехом (изборено повећање наднице) завршена су 23 штрајка.²⁸ У Далмацији је од 1922. до 1927. године било укупно 40 штрајкова, који су обухватили 432 предузећа. Успешно се завршило свега 8 штрајкова.²⁹ У Србији су од 1919. до 1928. године узрок највећег броја штрајкова (56,30%) биле ниске зараде; затим, због продужавања радног времена 11,60%, а због различитих питања надница - 18,41%.³⁰ Тако примарност политичке акције коју је покушала да наметне КПЈ није наилазила на очекиван пријем.

Од укупног броја југословенских радника тек је, отприлике, четвртина припадала запосленима у градским и индустријским насељима. Такав пролетаријат није могао бити хомоген, а по својој улози у економској производњи и по друштвеном положају није био ни у прилици да буде ослонац (покретач) за извођење политичког преврата и за рушење система. Да би радници могли да испуњавају основне поставке револуционарне теорије какву је неговала КПЈ, морали су да имају осећај припадности, свест о друштвеном положају, свест о политичком положају и интернационалној повезаности. Да ли је то био случај са радницима у Југославији

²⁷ Извештај за 1923-1927. годину поднет I конгресу Независних синдиката, Београд, стр. 24.

²⁸ Привредни и социјални односи у Војводини, Нови Сад, 1928, стр. 165.

²⁹ Привреда и радници у Далмацији (Радничка комора за Далмацију) Сплит, 1929, стр. 293.

³⁰ П. Милосављевић, Положај радничке класе, стр. 271.

и да ли једна „класа“ може политички да се уобличи па да цела има исти став? Осим тога, југословенски радници били су на веома ниском културном нивоу.³¹

Многи социолози сматрају да начин живота радника и других нижих слојева у друштву ствара личности са крутим и нетолерантним приступом политици. Друштвена ситуација (сиромаштво, бављење занимањима која имају низак друштвени статус, ниско образовање) одређивала је да се на политику гледа поједностављено („црно-бело“); подржавани су екстремистички покрети који су обећавали лако и брзо решавање друштвених проблема и заступали крута становништва. Радници су били заокупљени садашњошћу, дневним интересима, пре свега економске природе. Акцент се стављао на конкретно и непосредно. Код људи који су принуђени да велики део времена посвете раду и борби за egzистенцију, живот је препун свакодневних проблема, па је остајало врло мало мало психичких резерви и слободног времена лишеног неспокојства које би се могло посветити политичким проблемима. Зато су и прихватана најједноставнија политичка решења.

Социјална структура радника у Југославији била је погодна за прихватање доктрина чија је снага била више у негативном односу према грађанском друштву, него у позитивном програму. Сви узроци лошег живота и изолованог статуса у друштву, приписивани су грађанском слоју као целини, коме је као највећи „грех“ пребацivano да жели да искористи своју политичку моћ како би трајно одржао сиромаштво радништва. Осећање правде комбиновано је са страстима и потребама радничке класе; незадовољство изазвано лошим животом условљавало је олакшан пријем идеја о мржњи и неминовном сукобу класа; веровало се да је грађанско друштво устројено на превари и насиљу. Таква социјална структура била је пријемчива и за једностране тезе о примарном значају економије у друштву и за тумачење да само радници стварају вредности, а послодавци гомилају богатства, искључиво експлоатисујући раднике.

Summary

Kosta Nikolić

Workers in the civil society of the Kingdom of SCS/Yugoslavia (1921-1931)

The first generation of workers in Yugoslavia originated from the ranks of impoverished peasantry, since modern industrial society did not exist in the country. Consequently, the contribution of workers to the national income was negligible, but at the time of a considerable fall in the prices of agricultural produce their economic position was better than e.g. of the rural population (with small and medium-sized holdings).

31

Према резултатима анкете Београдске радничке коморе (покривала је Србију, Црну Гору и Македонију) у периоду од 1921. до 1926. године, само је 18,55% радника читало неке новине.

Workers also did show much interest for class organizing and political activity. They were not committed to revolutionary ideas; workers did not feel that they belonged to only one class, and hence did not belong to only one political party. Consequently, one cannot say that any significant political will of the workers existed in the period 1921-1931.

Културни живот Београда у време немачке окупације 1941 - 1944. у светлу писања београдске штампе

Апстракт: Културни живот Београда у годинама немачке окупације 1941-1944. Култура и уметност као знаци виталности и живота града у нередовним, ратним условима, култура и уметност као оруђе пропагандне манипулације окупационих власти и домаће колаборационистичке администрације; Култура и уметност као вид отпора пред припудом. Аутор је анализирајући пре свега окупациону штампу покушао да прати рад позоришта, биоскопски репертоар, изложбе, издавачку делатност, рад радио станице и њихов утицај на духовну климу окупираних југословенске и српске престонице.

Проучавања и анализа периода II светског рата, на просторима некадашње југословенске државе, у оквирима историјске науке и историографске литературе, углавном су за циљ имала политичка и догађајна питања (војна, пре свега). Фокусирајући то питање на терен Београда, истраживачи су најчешће проблем Београда и II светски рат, сагледавали у разарањима која је град доживео, као једну од кључних тачака у оквиру војних операција (бомбардовања у априлу 1941. године, операција за ослобођење - у октобру 1944. и историјски још недовољно расветљених америчких бомбардовања од априла до септембра 1944. - њих укупно 11).

Методологија историјске науке није успевала да одоли идеолошким искушењима, снажно притискана канонизованом идеологијом једне партије. Строга разграничења у свести људи на победнике и побеђене, на пријатеље и непријатеље народа, хероје и издајнике, често нису пружала места научним анализама овог периода, а поготово не диференцирању улога актера прошлих догађаја.¹

Реакција у публицистичкој литератури последњих година, свакако је довела до одређених помака у разумевању ове проблематике, али у конфликтном друштву, она је нескритично - без вредносне анализе, водила

1

Од одредница у енциклопедијама, до озбиљних синтеза, као што је тротомна „Историја Београда“, објављена 1974. подаци и чињенице о животу под окупацијом једноставно су заобилажени. Тек су аутори последњих година, осећајући одсуство континуитета и велике празнине у посматрању прошлости, почели да расветљавају ову тему. Ту бисмо поменули најпре дело Гојка Тешнића, Утуљена бањина, Београд 1990. као и књиге Љубинке Трговчевић, Историја Српске књижевне заеуге, Београд 1992, и Петра Волка Историја југословенског филма, Београд 1986, делове у новој књизи Бранка Петрановића, Србија у II рату 1939-1945, Београд 1992, као и делове нешто раније објављене књиге Мухамеда Креса, Немачка окупациона управа у Београду 1941-1944. (са освртом на централне окупационе команде и установе за Србију, Југославију и Балкан), Београд 1979.